

Τι είναι ο διανοούμενος;

του ΖΑΝ ΠΟΛ ΣΑΡΤΡ

μετάφραση: ΑΓΓΕΛΟΣ ΕΛΕΦΑΝΤΗΣ

επιμέλεια: ΓΙΑΝΝΑ ΚΑΤΣΙΑΜΠΟΥΡΑ

Περίληψη

Οι επιστήμονες αρκούνται στον χώρο της αρμοδιότητάς τους. Απεναντίας, ο διανοούμενος υπερβαίνει τις επιστημονικές αρμοδιότητές του και διατυπώνει κρίσεις, αξιολογήσεις και προτάσεις για την κοινωνία, στη βάση ενός συστήματος εννοιών και αξιών. Τέτοιους διανοούμενους δημιουργεί η αστική τάξη, για να την εφοδιάσουν με μια σφαιρική αντίληψη του κόσμου, που θα εμφανίζει ως νομοτελειακά τα συμφέροντά τους. Σύμφωνα με τον Γκράμσι, αυτοί οι διανοούμενοι (φιλόσοφοι) είναι οργανικοί διανοούμενοι της αστικής τάξης. Γεννιούνται, διαπαιδαγωγούνται, καταρτίζονται απ' αυτήν και αγωνίζονται να επιβάλλουν στον κόσμο το σύστημα των αξιών της. Η αστική τάξη μ' αυτό τον τρόπο επιβάλλει στην αστική διάνοηση που εκπαιδεύει μια εγγενή αντίφαση. Η «μερικευτική» αντίληψη της υποταγής σε μιαν επιστήμη, τεχνική, σ' ένα κρά-

τος, σε μια πολιτική έρχεται σε αντίθεση το πνεύμα της έρευνας που διαθέτει ο αστός διανοούμενος, περιορισμένο όμως και στρεβλό: Πρεσβεύουν μια «ψευδοοικουμενικότητα», που αγνοεί και αποκρύπτει την εγγενή αντίφασή της ανάμεσα σε μια εκμεταλλευτική μειοψηφία και μια εκμεταλλεόμενη πλειοψηφία.

Δημοσιεύουμε ένα κείμενο του σημαντικού Γάλλου υπαρξιστή και μαρξιστή φιλοσόφου Ζαν Πολ Σαρτρ για τους διανοούμενους. Το συγκεκριμένο κείμενο εκτιμούμε ότι περιγράφει, έστω και έμμεσα, την επικράτηση του τεχνοκρατισμού στο πεδίο της εκπαίδευσης και την ανάγκη διαμόρφωσης αναμορφωτών διανοουμένων και εκπαιδευτικών ως προϋπόθεση για τη μορφωτική χειραφέτηση των εργαζόμενων στρωμάτων. Το απόσπασμα είναι από το βιβλίο *Υπέρ διανοουμένων συνηγορία*, εκδ. Ο Πολίτης 1994, σε μετάφραση του Άγγελου Ελεφάντη και σε επιμέλεια της Γιάννας Κατσιαμπούρα.

I. Η κατάσταση των διανοούμενων

Οί διανοούμενοι φαντάζουν σάν μεγάλοι ἔνοχοι, ἔστω καί μόνο ἄν λογαριάσει κανείς τίς κατηγορίες πού τούς προσάπτονται. Εἶναι ἐντυπωσιακό ἄλλωστε ὅτι οἱ αἰτιάσεις αὐτές μοιάζουν παντοῦ ἴδιες. Παραδείγματος χάριν, διάβασα πολλά ἄρθρα ἰαπωνικῶν ἐφημερίδων καί περιοδικῶν, μεταφρασμένων στά ἀγγλικά γιά τόν δυτικό κόσμο, καί ἀπεκόμισα τήν ἐντύπωση ὅτι στήν Ἰαπωνία, μετά τήν ἐποχή τῶν Μεΐτζι, ὑπῆρξε διαζύγιο ἀνάμεσα στήν πολιτική ἐξουσία καί τούς διανοουμένους. Σύμφωνα μ' αὐτή τήν ἀρθρογραφία θά νόμιζε κανείς ὅτι μετά τόν πόλεμο καί κυρίως μεταξύ 1945 καί 1950 οἱ διανοούμενοι εἶχαν πάρει τήν ἐξουσία καί προξένησαν μεγάλο κακό. Σύμφωνα πάλι μέ τά γραφόμενα στόν δικό μας Τύπο, φαίνεται ὅτι τήν ἴδια ἐποχή οἱ διανοούμενοι βασίλευαν στή Γαλλία καί προκάλεσαν καταστροφές. Σέ μᾶς, ὅπως καί σέ σᾶς, μετά ἀπό τή στρατιωτική καταστροφή (τή δική μας καταστροφή τήν ὀνομάζουμε νίκη, ὀνομάζετε τή δική σας ἧττα), ἀκολούθησε ἡ περίοδος τῆς ἐπαναστρατιωτικοποίησης τῆς κοινωνίας ὑπέρ τοῦ Ψυχροῦ Πολέμου. Ἄλλά οἱ διανοούμενοι δέν εἶχαν, τάχα, τίποτε καταλάβει ἀπ' αὐτή τή διαδικασία. Σέ σᾶς, ὅπως καί σέ μᾶς, τούς καταδικάζουν μέ τίς ἴδιες βίαιες καί συνάμα ἀντιφατικές κατηγορίες. Λένε ὅτι ἐνῶ υπάρχουν γιά νά διαφυλάσσουν καί νά μεταδίδουν τήν παιδεία, ἐνῶ ἀπό τή φύση τους εἶναι θεματοφύλακες τῆς παιδείας ὡστόσο πλανῶνται ὡς πρός τό λειτουργημά τους, ἐμφανίζονται ὡς κήσορες καί ἀρνῆτες, βάλλουν ἀκατάπαυστα ἐναντίον τῆς ἐξουσίας, δέν βλέπουν παρά μόνο κακά στήν ἱστορία τῆς πατρίδας τους. Κατά συνέπεια, πλανήθηκαν *στά πάντα*, πρᾶγμα πού δέν θά ἦταν τόσο σοβαρό ἄν δέν εἶχαν ἐξαπατήσει τό λαό σέ ὅλες τίς σοβαρές περιστάσεις.

Ἐξαπάτηση τοῦ λαοῦ! Αὐτό θέλει νά πεῖ: τά καταφέρνουν ἔτσι ὥστε ὁ λαός νά γυρίζει τήν πλάτη στά ἴδια του τά συμφέ-

ροντα. Μήπως λοιπόν οἱ διανοούμενοι διαθέτουν μιάν ἐξουσία ἴδια μέ ἐκείνη τῆς κυβέρνησης; Ὁχι. Μόλις ἀπομακρύνονται ἀπό τό ρόλο τους ὡς θεματοφύλακων τῆς παιδείας, ρόλο πού καθορίζει τήν πρακτική τους καί τό λειτουργημά τους, τούς κατηγοροῦν, ἀκριβῶς, ὅτι καταντοῦν ἀνίκανοι. Ποιός τούς ἀκούει; Κατά τά ἄλλα εἶναι ἐκ φύσεως ἀδύναμοι: δέν παράγουν καί γιά νά ζήσουν δέν ἔχουν παρά τό μισθό τους, πρᾶγμα πού τούς στερεῖ κάθε δυνατότητα νά ὑπερασπίσουν τόν ἑαυτό τους καί μέσα στήν κοινωνία τῶν πολιτῶν καί μέσα στήν πολιτική κοινωνία. Νά τους, λοιπόν, ἀναποτελεσματικούς καί ξεκρέμαστους. Ἐπειδή δέν ἔχουν καμμιά οικονομική ἢ κοινωνική ἐξουσία, περνοῦνται γιά ἐλίτ πού προορίζεται νά γίνει κριτής τῶν πάντων. Ἄλλά δέν εἶναι. Ἀπό δῶ ἀπορρέει ἡ ἠθικολογία τους καί ὁ ἰδεαλισμός τους (σκεφτόνται σά νά ζοῦσαν κιόλας στό μακρινό μέλλον καί κρίνουν τήν ἐποχή μας ἀπό μιάν ἀφηρημένη ἄποψη τοῦ μέλλοντος).

Ἄς προσθέσουμε τόν *δογματισμό τῶν διανοουμένων*. Προκειμένου ν' ἀποφασίσουν γιά ὅ,τι ὀφείλουμε νά πράξουμε, ἀναφέρονται σέ ἀπαράβατες ἀλλά ἀφηρημένες ἀρχές. Ἐδῶ, βεβαίως, βάλλεται ὁ μαρξισμός. Κι ἔτσι ἀρχίζει μιᾶ ἄλλη ἀντίφαση, δεδομένου ὅτι ὁ μαρξισμός ἀντιτίθεται ἐξ ὀρισμοῦ στήν ἠθικολογία. Ἡ ἀντίφαση αὐτή δέν ἐνοχλεῖ ἐφόσον χρεώνεται στούς διανοουμένους. Ἐν πάσῃ περιπτώσει, τούς ἀντιπαράθετον τόν ρεαλισμό τῶν πολιτικῶν: ἐνῶ οἱ διανοούμενοι προδίδουν τή λειτουργία τους, τόν λόγο ὑπαρξίς τους καί ταυτίζονται μέ τό «πνεῦμα πού λείει πάντα ὄχι», οἱ πολιτικοί, ἀντίθετα, σέ σᾶς ὅπως καί σέ μᾶς, ἀνοικοδόμησαν μέ μετριοφροσύνη τή ρημαγμένη ἀπό τόν πόλεμο χώρα τους, ἐπιδεικνύοντας σύνεση καί πρακτικό πνεῦμα, συνδεδεμένο, ἀκριβῶς, μέ τίς παραδόσεις καί, σέ ὀρισμένες περιπτώσεις, μέ τίς νέες μορφές πρακτικῆς (καί θεωρίας) τοῦ δυτικοῦ κόσμου. Ἄπ' αὐτή τήν ἄποψη στήν Εὐρώπη οἱ αἰτιάσεις κατά τῶν διανοουμένων πᾶνε πολύ

πίο μακριά απ' όσο στήν Ίαπωνία. Έσείς θεωρείτε τούς διανοούμενους *αναγκαίω* κακό: χρειάζονται για νά διασφαλίζουν, νά μεταδίδουν καί νά εμπλουτίζουν τήν παιδεία, άν καί μερικοί θά εΐναι πάντα τά μαύρα πρόβατα, άρκει νά καταπολεμηταί ή έπιρροή τους. Σέ μās αναγγέλλεται ό θάνατός τους: κάτω από τήν επίδραση άμερικανικών ιδεών, προλέγεται ή έξαφάνιση αυτών τών ανθρώπων πού ισχυρίζονται ότι τά ξέρουν όλα: οί πρόοδοι τής επιστήμης θά έχουν ως άποτέλεσμα αυτοί οί οικουμενιστές νά αντικατασταθούν από ομάδες αυστηρά έξειδικευμένων έρευνητών.

Εΐναι άραγε δυνατόν, καί παρά τίς αντιφάσεις τους, νά βρεθεί κάποιο κοινό νόημα σέ όλες τους αυτές τίς κριτικές; Βεβαίως. Άς πούμε ότι εμπνέονται όλες από μία θεμελιώδη μομφή: διανοούμενος εΐναι κάποιος πού *φυτρώνει* εκεί πού *δέν τόν σπέρνουν*. Εΐναι κάποιος πού διαιτείται ότι άμφισβητεί τό σύνολο τών παραδεδεγμένων άληθειών καί τών συμπεριφορών πού άπορρέουν απ' αυτές, στό όνομα μιās συνολικής αντίληψης του ανθρώπου καί τής κοινωνίας –αντίληψη σήμερα άδιανόητη, άρα άφηρημένη καί λανθασμένη–, παρ' όλο πού οί άναπτυσσόμενες κοινωνίες όρίζονται από άκραία διαφοροποίηση τρόπων ζωής, κοινωνικών λειτουργιών καί συγκεκριμένων προβλημάτων. Όστόσο, *εΐναι* αλήθεια ότι ό διανοούμενος εΐναι κάποιος πού *φυτρώνει* εκεί πού *δέν τόν σπέρνουν*. Κι αυτό εΐναι τόσο αλήθεια ώστε στή χώρα μας, τήν εποχή της υπόθεσης Ντρεΰφους, ή λέξη «διανοούμενος» όταν εφαρμοζόταν σέ συγκεκριμένα πρόσωπα τούς απέδιδε άρνητικά χαρακτηριστικά. Γιά τούς αντιντρεΰφουσικούς ή άθώωση ή ή καταδίκη του λοχαγού Ντρεΰφους άφορούσε άποκλειστικά τά στρατοδικεία καί, σέ τελευταία άνάλυση, τό *Γενικό Έπιτελείο*. Άντίθετα, όσοι ύποστήριζαν τήν άθωότητα του Ντρεΰφους θεωρήθηκε ότι *υπερέβαιναν τις άρμοδιότητές τους*. Συνεπώς ευθύς έξ άρχής τό σύνολο τών διανοούμενων έμφανίζεται σάν ένα είδος ανθρώπων πού έχουν άποκτήσει

κάποια έπωνυμία χάρη στα πνευματικά τους έργα (θετικές επιστήμες, εφαρμοσμένες, ιατρική, γράμματα κλπ.) καί τήν όποία, βγαίνοντας από τά χωράφια τους, καταχρώνται για νά κατακρίνουν τήν κοινωνία καί τήν καθεστρική τάξη, στό όνομα μιās σφαιρικής καί δογματικής αντίληψης του ανθρώπου (άβέβαιης ή συγκεκριμένης, ήθικολογικής ή μαρξιστικής).

Καί, άν θέλετε ένα παράδειγμα αυτής τής κοινής αντίληψης για τόν διανοούμενο, θά έλεγα ότι κανείς *δέν* θά όνόμαζε «διανοούμενους» τούς επιστήμονες πού εργάζονται για τή διάσπαση του ατόμου ώστε νά τελειοποιηθούν οί πύραυλοι του ατομικού πολέμου: αυτοί εΐναι, άπλούστατα, επιστήμονες. Άλλά άν αυτοί οί ίδιοι επιστήμονες, νιώθοντας φρίκη από τήν καταστροφική ίσχύ των πυραύλων πού οί ίδιοι με τήν επιστήμη τους επιτρέπουν νά κατασκευασθούν, συνενώνονται καί ύπογράφουν ένα μανιφέστο για νά επιστήσουν τήν προσοχή τής κοινής γνώμης έναντίον τής χρήσης τής ατομικής βόμβας, τότε μεταμορφώνονται σέ διανοούμενους. Πράγματι: α) βγαίνουν έξω από τό χώρο τής άρμοδιότητάς τους: τό νά κατασκευάζεις μιιά βόμβα εΐναι ένα πράγμα, νά κρίνεις τή χρήση της εΐναι άλλο β) καταχρώνται τήν έπωνυμία τους ή τήν άρμοδιότητα πού τούς αναγνωρίζεται για νά εκβιάσουν τήν κοινή γνώμη, καλύπτοντας μ' αυτό τόν τρόπο τήν αγεφύρωτη άβυσσο ανάμεσα στις επιστημονικές τους γνώσεις καί τήν πολιτική κρίση πού εκφέρουν για τούς πυραύλους πού τελειοποιούν, μιιά κρίση πού διαμορφώνουν εκκινώντας από άλλες *άρχες* γ) πράγματι, *δέν* καταδικάζουν τή χρήση τής βόμβας επειδή διαπιστώνουν ότι έχει τεχνικά έλαττώματα, αλλά στό όνομα ενός έξαιρετικά άμφισβητούμενου συστήματος αξιών πού θεωρεί ως υπέρτατο γνώμονα τήν ανθρώπινη ζωή.

Τί αξία έχουν αυτές οί θεμελιώδεις αιτιάσεις; Άντιστοιχούν σέ κάποια πραγματικότητα; *Δέν* μπορούμε ν' άφανθοΰμε άν *δέν* επιδιώξουμε κατ' άρχάς νά μάθουμε τί *εΐναι* διανοούμενος.

II. Τί είναι ο διανοούμενος;

Ἐπειδή κατηγοροῦν τόν διανοούμενο ὅτι ὑπερβαίνει τίς ἀρμοδιότητές του, φαντάζει σάν ἰδιαίτερη περίπτωση ἑνός συνόλου προσώπων πού ὀρίζονται μέ βάση κοινωνικά ἀναγνωρισμένες λειτουργίες. Ἄς δοῦμε τί σημαίνει αὐτό.

Κάθε $\pi\rho\tilde{\alpha}\xi\iota\varsigma$ [praxis] ἐμπεριέχει πολλές στιγμές. Ἡ πράξη [action] ἀρνεῖται ἐν μέρει αὐτό πού εἶναι (τό πρακτικό πεδίο φέρεται ὡς κατάσταση γιά ἀλλαγὴ) ὑπὲρ αὐτοῦ πού δέν εἶναι (σκοπός πρὸς ἐπίτευξη, ἀναδιανομὴ τῶν πρώτων δεδομένων τῆς κατάστασης ὥστε, σέ τελευταία ἀνάλυση, νά ἀναπαραχθεῖ ἡ ζωὴ). Ἄλλὰ αὐτὴ ἡ ἄρνηση εἶναι ἀποκάλυψη καὶ συνοδεύεται ἀπὸ μιά κατάφαση, δεδομένου ὅτι πραγματοποιεῖται αὐτό πού δέν ὑπάρχει μέσω αὐτοῦ πού ὑπάρχει. Ἔτσι, ἡ ἀποκαλύπτουσα σύλληψη αὐτοῦ πού εἶναι μέ βάση αὐτό πού δέν εἶναι πρέπει νά γίνεται μέ ὅσο τὸ δυνατόν ἀκριβέστερο τρόπο, ἐφόσον ὀφείλει νά βρεῖ μέσα σ' αὐτό πού εἶναι δεδομένο τὰ μέσα, γιά νά πραγματοποιήσῃ αὐτό πού ἀκόμη δέν ὑπάρχει (ἡ ἀπαιτούμενη ἀντίσταση ἑνός ὑλικοῦ ἀποκαλύπτεται σέ συνάρτηση πρὸς τὴν πίεση πού αὐτό ὑφίσταται). Ἔτσι, ἡ $\pi\rho\tilde{\alpha}\xi\iota\varsigma$ ἐμπεριέχει τὴ στιγμὴ τῆς πρακτικῆς γνώσης πού ἀποκαλύπτει, ὑπερβαίνει, διατρεῖ καὶ τροποποιεῖ κιόλας τὴν πραγματικότητα. Στὸ *ἐπίπεδο* αὐτὸ τοποθετεῖται ἡ *ἔρευνα* καὶ ἡ πρακτικὴ ἀλήθεια πού ὀρίζεται ὡς σύλληψη τοῦ εἶναι στὸ βαθμὸ πού τὸ εἶναι περικλείει τὴ δυνατότητα τῆς δικῆς του σκοπούμενης ἀλλαγῆς. Ἡ ἀλήθεια φθάνει στὸ εἶναι ἐκκινώντας ἀπὸ τὸ μὴ-εἶναι, φθάνει στὸ παρὸν ἐκκινώντας ἀπὸ τὸ πρακτικὸ μέλλον. Ἄπο αὐτὴ τὴν ἄποψη ἡ *πραγματοποιούμενη* ἐπιχείρηση εἶναι *ἐπαλήθευση* τῶν ἀνακαλυπτόμενων δυνατοτήτων (ἂν περνῶ τὸ γεφύρι, πού κατασκεύασα πρόχειρα, πρὸς τὴν ἄλλη ὄχθη τοῦ ποταμοῦ, τὸ ὑλικὸ πού διάλεξα καὶ συνέλεξα προσφέρει τὴν προβλεπόμενη Ἀντίσταση). Ὡς ἐκ τούτου, ἡ πρακτικὴ γνώση εἶναι κατ' ἀρχὴν ἐπινόηση. Γιά νά ἀνακαλυφθοῦν, νά χρησιμοποιη-

θοῦν καὶ νά ἐπαληθευθοῦν οἱ δυνατότητες πρέπει κατ' ἀρχὴν νά ἐπινοηθοῦν. Ἄπο αὐτὴ τὴν ἄποψη κάθε ἄνθρωπος εἶναι *πρόταγμα*: *δημιουργός*, ἀφοῦ ἐπινοεῖ αὐτό πού *ἤδη ὑπάρχει* μέ βάση αὐτό πού ἀκόμη δέν ὑπάρχει: *ἐπιστήμονας*, ἀφοῦ δέν θά μπορέσει νά πετύχει ἂν δέν προσδιορίσει μέ ἀκρίβεια τίς δυνατότητες πού τοῦ ἐπιτρέπουν νά φέρεῖ εἰς πέρας τὸ ἐγχείρημά του: *ἐρευνητής* καὶ *ἀμφισβητίας* (ἐφόσον ὁ τιθέμενος σκοπὸς προσημαίνει σχηματικὰ τὰ μέσα του). Στὸ βαθμὸ πού ὁ σκοπὸς αὐτός εἶναι ἀφηρημένος, ὁ ἐρευνητὴς ὀφείλει νά ἀναζητήσει μέσα συγκεκριμένα, *πρᾶγμα* πού σημαίνει ὅτι τὰ μέσα συγκεκριμενοποιοῦν τὸν σκοπὸ καὶ τὸν ἐμπλουτίζουν, μερικές φορές μάλιστα παρακάμπτοντάς τον. Αὐτὸ σημαίνει ὅτι κάθε ἄνθρωπος, διὰ τῶν μέσων, θέτει ὑπὸ ἀναρῶτηση τὸ σκοπὸ καὶ ἀντίστροφα, μᾶχρι τοῦ σημείου πού ὁ σκοπὸς ἀποβαίνει ἡ ὀλοοχερῆς ἐνότητα τῶν χρησιμοποιούμενων μέσων). Τὴ στιγμὴ αὐτὴ πρέπει ν' ἀποφασίσῃ ἂν «ἀξίζει τὸν κόπο», ἤ, διαφορετικὰ, ἂν ὁ σκοπὸς, ἰδωμένος ἀπὸ τὴ σφαιρικὴ σκοπιὰ τῆς ζωῆς, ἀξίζει τὴν ἔκταση τῶν *ἐνεργειακῶν μετασχηματισμῶν* πού θά τὸν πραγματοποιήσουν, ἤ, διαφορετικὰ, ἂν τὸ κέρδος ἀξίζει αὐτὸ τὸ ξόδεμα ἐνέργειας. Διότι ζοῦμε σ' ἕναν κόσμον σπανιότητας ὅπου κάθε δαπάνη, ὑπὸ ὀρισμένες προϋποθέσεις, μοιάζει μέ σπατάλη.

Στὶς σύγχρονες κοινωνίες ὁ καταμερισμὸς ἐργασίας ἐπιτρέπει νά ἀνατίθενται σέ διαφορετικὰ ὀμάδες διάφορα ἔργα πού ὅταν συμβᾶλλοντα συνιστοῦν τὴν $\pi\rho\tilde{\alpha}\xi\iota\varsigma$. Σέ ὅ,τι μᾶς ἀφορά, ὁ καταμερισμὸς ἐργασίας ἐπιτρέπει νά δημιουργοῦνται οἱ εἰδικοὶ τῆς πρακτικῆς γνώσης. Μὲ ἄλλα λόγια, μέσα σ' αὐτὴ τὴν ἰδιαίτερη κοινωνικὴ ὀμάδα, ἡ *ἀποκάλυψη*, πού συνιστᾷ μιά στιγμὴ τῆς δράσης, ἀπομονώνεται, τίθεται κατ' ἑαυτὴν. Οἱ σκοποὶ, βέβαια, ὀρίζονται ἀπὸ τὴν κυρίαρχη τάξη καὶ οἱ ἐργαζόμενες τάξεις τοὺς πραγματοποιοῦν, ἀλλὰ ἡ μελέτη τῶν μέσων ἐπιχωριάζει σέ ἕνα σύνολο τεχνικῶν πού ἀνήκουν σ' αὐτό πού ὁ Κόλιν Κλάρκ [Colin Clarke] ὀνομάζει *τριτογενῆ τομέα*: εἶναι

οί επιστήμονες, οί μηχανικοί, οί γιατροί, οί νομικοί, οί δικαστές, οί καθηγητές κλπ. Αυτόι οί άνθρωποι, ώς άτομα, δέν διαφέρουν από τούς άλλους ανθρώπους, δεδομένου ότι καθένas τους, μέ ότιδήποτε κι αν καταπιάνεται, αποκαλύπτει και διαφυλάσσει τό όν τό όποιο και υπερβαίνει χάρη στό διαχειριστικό του σχέδιο. Κατά τά άλλα, ή κοινωνική λειτουργία πού αποδίδεται στους ειδήμονες συνίσταται στην κριτική εξέταση του πεδίου των δυνατοτήτων. Αλλά ούτε ή αποτίμηση των σκοπών τους άνήκει ούτε, στίς περισσότερες περιπτώσεις (ύπάρχουν εξαιρέσεις: π.χ. ό χειρουργός), ή πραγματοποίηση. Αυτό τό σύνολο των τεχνικών της πρακτικής γνώσης δέν είναι ακόμη διανοούμενοι, ώστόσο μόνο από τίς τάξεις τους –και από πουθενά άλλοι– στρατολογούνται οί διανοούμενοι.

Γιά νά καταλάβουμε καλύτερα τί είναι οί διανοούμενοι, άς δούμε πώς εμφανίστηκαν στή Γαλλία. Μέχρι τόν XIV αιώνα περίπου, ό κληρικός –άνθρωπος της Έκκλησίας– ήταν κι εκείνος κάτοχος γνώσης. Ούτε οί βαρόνοι ούτε οί χωρικοί γνώριζαν ανάγνωση. Η ανάγνωση ήταν ύπόθεση των κληρικών. «Ωστόσο, ή Έκκλησία διέθετε μία οικονομική έξουσία (τεράστια πλούτη) και μία πολιτική

έξουσία (όπως τό αποδεικνύει ή «ειρήνη του Θεού» πού την επέβαλλε στους φεουδάρχες και πού κατάφερε νά την καταστήσει σεβαστή στίς περισσότερες περιπτώσεις). Η Έκκλησία ήταν ό θεματοφύλακας μιας ιδεολογίας, του χριστιανισμού, την όποία εξέφραζε και την έχαραζε στίς άλλες τάξεις. Ο κληρός είναι ό διαμεσολαβητής μεταξύ του χωρικού και του φεουδάρχη: τούς επιτρέπει νά αναγνωρίζονται στό βαθμό πού διαθέτουν (ή νομίζουν ότι διαθέτουν) μία κοινή ιδεολογία. Διατηρεί τά δόγματα, μεταβιβάζει την παράδοση και την προσαρμόζει. Ως άνθρωπος της Έκκλησίας, ό κληρικός, δέν μπορεί νά θεωρηθεί ειδικός της γνώσης. Προσφέρει μία μυθική εικόνα του κόσμου, έναν ολοκληρωτικό μύθο πού, ενώ εκφράζει την ταξική συνείδηση της Έκκλησίας, όρίζει ή θέση και ή μοίρα του ανθρώπου σ' έναν κόσμο ολοσχερώς ιερό, και εν τέλει συγκεκριμενοποιεί την κοινωνική ιεραρχία.

Ο ειδικός της πρακτικής γνώσης εμφανίζεται μέ την ανάπτυξη της αστικής τάξης. Η τάξη των εμπόρων, μόλις συγκροτείται, έρχεται σέ σύγκρουση πρός την Έκκλησία της όποίας οί άρχές (δικαιη τιμή των προϊόντων, καταδίκη της τοκογλυφίας) παρεμποδίζουν την ανά-

πτυξη του ἐμπορικοῦ καπιταλισμοῦ. Ὡστόσο θὰ υἱοθετήσει καί θὰ συντηρήσει τὴν ἰδεολογία τῶν κληρικῶν καί δέν νοιάζεται νὰ ὀρίσει τὴ δική της ἰδεολογία. Ἀλλὰ ἀνάμεσα στοὺς γόνους της ἡ τάξη τῶν ἐμπόρων θὰ ἐπιλέξει βιοθηπικούς τεχνικούς καί συνεπικούς λειτουργούς. Οἱ ἐμπορικοὶ στόλοι χρειάζονται ἐπιστήμονες καί μηχανικούς· τὰ λογιστήρια, μέ τὰ διπλά λογιστικά βιβλία, ἀπαιτοῦν λογιστές πού φέρνουν στὸν κόσμον τοὺς μαθηματικούς· ἡ *πραγματική* ἰδιοκτησία καί τὰ συμβόλαια συνεπάγονται τὸν πολλαπλασιασμό τῶν νομικῶν, ἀναπτύσσεται ἡ ἱατρική καί ἡ ἀνατομία θὰ βρεθεῖ στὴ ρίζα τοῦ ἀστικοῦ ρεαλισμοῦ στίς τέχνες. Αὐτοὶ λοιπὸν οἱ ἐμπειροτέχνες τῶν τεχνικῶν μέσων γεννιοῦνται ἀπὸ τὴν ἀστική τάξη καί στοὺς κόλπους τῆς ἀστικῆς τάξης. Δέν ἀποτελοῦν οὕτε ξεχωριστὴ τάξη οὕτε ἐλίτ: ὀλοκληρωτικὰ ἐνωματωμένοι στὴν τεράστια ἐπιχείρηση πού συνιστᾷ ὁ ἐμπορικός καπιταλισμός, τοῦ παρέχουν τὰ μέσα νὰ συντηρεῖται καί νὰ διευρύνεται. Οἱ ἐπιστήμονες καί οἱ ἐμπειροτέχνες δέν εἶναι θεματοφύλακες καμμίας *ἰδεολογίας* καί ἡ λειτουργία τους δέν συνίσταται στὸ νὰ παρέχουν κάποια ἰδεολογία στοὺς ἀστούς. Στὴ σύγκρουση πού ἀντιπαρθέτει τοὺς ἀστούς πρὸς τὴν ἰδεολογία τῆς Ἐκκλησίας ἐλάχιστα παρεμβαίνουν: τὰ προβλήματα διατυπώνονται μεταξύ κληρικῶν καί μόνο ἀπ' αὐτούς. Οἱ τελευταῖοι συγκρούονται μεταξύ τους στὸ ὄνομα μιᾶς συνθετικῆς οἰκουμενικότητας, τὴ στιγμή πού ἡ ἀνάπτυξη τοῦ ἐμπορίου θὰ μετατρέψει τὴν ἀστική τάξη σὲ μιὰ δύναμη πρὸς τὴν οἰκειοποίηση. Ἀπὸ τίς προσπάθειές τους νὰ προσαρμόσουν τὴν ἱερά ἰδεολογία στίς ἀνάγκες τῆς ἀνερχόμενης τάξης γεννιέται ἀπὸ τὴ μιὰ πλευρὰ ἡ Μεταρρύθμιση (ὁ προτεσταντισμός εἶναι ἡ ἰδεολογία τοῦ ἐμπορικοῦ καπιταλισμοῦ) καί ἀπὸ τὴν ἄλλη ἡ Ἀντιμεταρρύθμιση (οἱ Ἰησοῦτες διεκδικοῦν τοὺς ἀστούς ἀπὸ τὴν προτεσταντικὴ Ἐκκλησία: ἡ ἔννοια τῆς τοκογλυφίας, χάρη σ' αὐτούς, δίνει τὴ θέση της στὴν ἔννοια τῆς ἐμπορικῆς πίστεως). Οἱ ἄνθρωποι τῆς

γνώσης ζοῦν μέσα σ' αὐτές τίς συγκρούσεις, τίς ἐσωτερικεύουν, συναισθάνονται τίς ἀντιφάσεις, ἀλλὰ ἀκόμη δέν εἶναι οἱ ἴδιοι φορεῖς τῶν ἀντιφάσεων αὐτῶν.

Στὴν πραγματικότητα καμμία προσαρμογὴ τῆς ἱερᾶς ἰδεολογίας δέν μποροῦσε νὰ ἱκανοποιήσει τὴν ἀστική τάξη, ἡ ὁποία ἱκανοποιῦσε τὰ συμφέροντά της *μόνο μέ τὴν ἀποϊεροποίηση ὅλων τῶν τομῶν τῆς πρακτικῆς*. Ὡστόσο –πέρα ἀπὸ τίς μεταξύ κληρικῶν συγκρούσεις– οἱ ἐμπειροτέχνες τῆς πρακτικῆς γνώσης, χωρὶς κἀν νὰ τὸ συνειδητοποιοῦν, διαφωτίζοντας καί ὀρίζοντας τὸν τόπον καί τὸ χρόνο ὅπου ξετυλίγεται ἡ κυκλοφορία τῶν ἐμπορευμάτων, παράγουν ἀκριβῶς τὴν ἀστική *πραξίν*. Στὸ βαθμὸ πού ἐκκοσμικεῦται κάποιος ἱεροποιημένος τομέας, ὁ Θεὸς προοικονομεῖται νὰ ἀνέβει στοὺς οὐρανούς: ἀπὸ τὰ τέλη τοῦ XVII αἰῶνα ἀποβαίνει ἕνας *κρυμμένος Θεός*.

Αὐτὴ τὴ στιγμή ἡ μπουρζουαζία συναισθάνεται τὴν ἀνάγκη νὰ αὐτοεπιβεβαιωθεῖ ὡς τάξη, μέ βάση μιὰ σφαιρική ἀντίληψη τοῦ κόσμου, δηλαδή μιὰ ἰδεολογία: αὐτὸ εἶναι τὸ νόημα τοῦ φαινομένου πού ὀνομάστηκε «κρίση τῆς σκέψης στὴ Δυτικὴ Εὐρώπη». Τὴν ἰδεολογία αὐτὴ δέν τὴν κατασκευάζουν οἱ κληρικοὶ ἀλλὰ οἱ εἰδικοί τῆς πρακτικῆς γνώσης: οἱ νομικοὶ (Μοντεσκιέ), οἱ ἄνθρωποι τῶν γραμμάτων (Βολταῖρος, Ντιντερό, Ρουσό), οἱ μαθηματικοὶ (Ντ' Ἀλαμπέρ), ἕνας ἐκμισθωτὴς φόρων (Ελβέτιος), γιὰ τρὸ κλπ.

Παίρνουν τὴ θέση τῶν κληρικῶν καί ὀνομάζονται φιλόσοφοι, δηλαδή «ἐραστὲς τῆς σοφίας». Σοφία εἶναι ὁ Ὁρθὸς Λόγος. Ἐκτός ἀπὸ ἐξειδικευμένες μελέτες, ἔχουμε πλέον νὰ κάνουμε μέ τὴ δημιουργία μιᾶς ἔλλογης ἀντίληψης τοῦ κόσμου πού ἀγκαλιάζει καί δικαιολογεῖ τὴ *δράση* καί τίς *διεκδικήσεις* τῆς ἀστικῆς τάξης. Οἱ φιλόσοφοι θὰ χρησιμοποιήσουν τὴν ἀναλυτικὴ μέθοδο, δηλαδή τὴ μέθοδο ἔρευνας πού δοκιμάστηκε στίς ἐπιστῆμες καί τίς τεχνικές τῆς ἐποχῆς. Θὰ τὴν ἐφαρμόσουν στὰ προβλήματα τῆς ἱστορίας καί τῆς κοινωνίας: εἶναι τὸ καλύτερο ὄπλο ἐναντίον τῶν παραδόσεων,

τῶν προνομίων καί τῶν μύθων τῆς ἀριστοκρατίας, ὄπλο καμωμένο μ' ἕναν συγκρητισμό χωρίς ὀρθολογισμό. Ὡστόσο ἀπό σύνεση θά μεταμφιεστούν τό βιτριόλι πού κατατρώγει τούς ἀριστοκρατικούς καί τούς θεοκρατικούς μύθους μέ συγκρητικά προσωπεῖα. Θά δώσω ὡς μόνο παράδειγμα τήν ἰδέα τῆς Φύσης, πού διαμφισβητεῖται μεταξύ τοῦ αὐστηροῦ ἀντικειμένου τῶν θετικῶν ἐπιστημῶν καί τοῦ χριστιανικοῦ κόσμου, τοῦ δημιουργημένου ἀπό τόν Θεό. Ἡ Φύση εἶναι καί τό ἕνα καί τ' ἄλλο: εἶναι κατ' ἀρχήν ἡ ἰδέα μιᾶς ὀλοποιούσας καί συγκριτικῆς ἐνότητας ὄλων ὅσα υπάρχουν – πρᾶγμα πού μᾶς παραπέμπει στόν Θεῖο Λόγο· εἶναι, ὅμως, καί ἡ ἰδέα ὅτι τά πάντα ὑποτάσσονται σέ νόμους, ὅτι ὁ Κόσμος ἀποτελεῖται ἀπό ἀπειράριθμες αἰτιακές ἀλληλουχίες καί ὅτι κάθε ἀντικείμενο γνώσης εἶναι τό τυχαῖο ἀποτελεσμα τῆς συνάντησης πολλῶν ἀλληλουσιῶν, πρᾶγμα πού ἀναγκαστικά καταλήγει στήν κατάργηση τοῦ Δημιουργοῦ. Ἔτσι, προφυλαγμένος στό ἀπυρόβλητο αὐτῆς τῆς ἔννοιας, μπορεῖ νά εἶναι κανεῖς χριστιανός, θεϊστής, πανθεϊστής, ἄθεος, ὕλιστής, ἀρκεῖ νά κρύβει τή βαθύτερη σκέψη του κάτω ἀπ' αὐτό τό προσωπεῖο ὅπου δέν ὑπάρχει πίστη· ἀρκεῖ νά αὐταπατᾶται, νά εἶναι πιστός καί ἄπιστος ταυτόχρονα. Οἱ περισσότεροι «φιλόσοφοι», ὡς εἰδικοί τῆς πρακτικῆς γνώσης, ἀνῆκαν σ' αὐτή τήν κατηγορία, μολονότι εἶχαν ἐμπρασθεῖ ἀπό διάφορες δοξασίες πού τούς εἶχαν ἐγχαράξει στά παιδικά τους χρόνια.

Ξεκινώντας ἀπ' αὐτό τό σημείο, ἔργο τῶν φιλοσόφων ἦταν τό δώσιμο στήν ἀστική τάξη ὅπλα ἐνάντια στή φεουδαρχία καί νά τῆς τονίσουν τήν υπερέφανη αὐτοσυνειδησία της. Ἐπεκτείνοντας τήν ἰδέα τοῦ φυσικοῦ νόμου στήν οἰκονομία – πλάνη ἀναπόφευκτη ἀλλά θεμελιακή– τή μετατρέπουν σέ ἐκκοσμικευμένο καί ἐξωτερικό τοῦ ἀνθρώπου τομέα: ἡ ἀκαμψία τῶν οἰκονομικῶν νόμων, πού τήν ἀλλαγὴ τους οὔτε νά τήν ὄνειρευτεῖ δέν θά μπορούσε κανεῖς, ὑποχρεώνει στήν ὑποταγὴ σ' αὐτούς. Ἡ οἰκονομία θεωρεῖται μέρος τῆς Φύσης, γι' αὐτό ὑποτασσόμα-

στε στήν οἰκονομία ὅπως ὑποτασσόμαστε καί στή Φύση. Ὅταν οἱ «φιλόσοφοι» διακηρύσσουν τήν ἐλευθερία, τό δικαίωμα στήν ἐλεύθερη ἔρευνα, δέν κάνουν τίποτε ἄλλο ἀπὸ τό νά διεκδικοῦν τήν ἀνεξαρτησία τῆς σκέψης πού εἶναι ἀπαραίτητη στίς πρακτικῆς τῆς ἔρευνας (τήν ὁποία ταυτόχρονα πραγματοποιοῦν). Γιά τήν ἀστική τάξη, ὅμως, αὐτή ἡ διεκδίκηση σκοπεύει πάνω ἀπ' ὅλα τήν κατάργηση τῶν φεουδαρχικῶν προσκομιμάτων στό ἐμπόριο, τόν φιλελευθερισμό ἢ τόν ἐλεύθερο οἰκονομικό ἀνταγωνισμό. Κατά τόν ἴδιο τρόπο, ὁ ἀτομικισμός ἐμφανίζεται στούς ἀστούς ἰδιοκτῆτες ὡς κατάφαση τῆς πραγματικῆς ἰδιοκτησίας, μιᾶς σχέσης δηλαδή χωρίς ἐνδιάμεσο μεταξύ κατεχόμενων ἀγαθῶν καί τοῦ νομέα τους, ἐμφανίζεται ἐνάντια στή φεουδαλική ἰδιοκτησία πού, πάνω ἀπ' ὅλα, εἶναι σχέση μεταξύ ἀνθρώπων. Ὁ κοινωνικός ἀτομικισμός ἀπορρέει ἀπὸ τήν ἐφαρμογὴ στήν κοινωνία τῆς ἐπιστημονικῆς σκέψης τῆς ἐποχῆς: ὁ ἀστός τή χρησιμοποιεῖ γιά νά ἀρνηθεῖ τούς κοινωνικούς «ὀργανισμούς», τίς συντεχνίες. Ἡ ἰσότητα ὄλων τῶν κοινωνικῶν ἀτόμων εἶναι μιᾶ ἀναγκαία συνέπεια τῆς ἰδεολογίας τοῦ ἐπιστημονισμοῦ πού στηρίζεται στόν ἀναλυτικό Λόγο. Οἱ ἀστοί θά τή χρησιμοποιήσουν γιά νά καταστήσουν ἀφερέγγυους τούς εὐγενεῖς ἀντιπαρατάσσοντας τούς ὑπόλοιπους ἀνθρώπους. Πραγματικά, τήν ἐποχὴ αὐτή, ὅπως λέει ὁ Μάρξ, ἡ ἀστική τάξη ἀναγορεύεται σέ οἰκουμηνικὴ τάξη.

Ἐν συντομίᾳ, οἱ «φιλόσοφοι» αὐτὴ τήν ἐποχὴ δέν κάνουν τίποτε ἄλλο ἀπ' αὐτά πού προσάπτονται σήμερα στούς διανοουμένους: χρησιμοποιοῦν τίς μεθόδους τους γιά νά πετύχουν ἕναν ἄλλο σκοπὸ ἀπὸ ἐκεῖνον πού ὄφειλαν, δηλαδή γιά νά συστήσουν τήν ἀστική ἰδεολογία πού βασίζεται στόν μηχανικό καί τόν ἀναλυτικό ἐπιστημονισμό.

Πρέπει νά δεῖ κανεῖς τούς «φιλοσόφους» ὡς τούς πρῶτους διανοουμένους; Καί ναί καί ὄχι. Πράγματι, οἱ ἀριστοκράτες τήν ἐποχὴ ἐκεῖνη τούς προσάπτουν ὅτι φυτρῶνουν ἐκεῖ πού δέν τούς σπέρνουν. Καί οἱ Ἐπίσκοποι. Ἀλλὰ ὄχι

ή άστική τάξη. Κι αυτό γιατί ή ιδεολογία τους δέν πηγάζει από τό μηδέν: ή άστική τάξη τήν παρήγαγε σέ άκατέργαστη και συγκεχυμένη μορφή μέσα στην *έμπορικé πρακτική* και διά τής έμπορικής πρακτικής. Καταλάβαινε ότι τήν είχε ανάγκη για νά συνειδητοποιήσει τόν έαυτό της, μέσα από σημεϊα και σύμβολα, νά διαλύσει και νά συντρίψει τίς ιδεολογίες τών άλλων τάξεων. Οί «φιλόσοφοι» εμφανίζονται λοιπόν ως *όργανικοί* διανοούμενοι, μέ τήν έννοια πού *άποδίδει* ό Γκράμσι στή λέξη αυτή: γεννημένοι από τήν άστική τάξη, έπιφορτίζονται νά έκφράσουν τό *άντικειμενικό πνεύμα* αυτής τής τάξης. Από πού έρχεται αυτή ή οργανική συμφωνία; Κατ' άρχήν από τό γεγονός ότι οί «φιλόσοφοι» γεννιούνται από τήν άστική τάξη, έμφορούνται από τίς έπιτυχίες της, έμποτίζονται από τά ήθη της και τή σκέψη της. Στή συνείδηση, και κυρίως, διότι τό κίνημα τής έπιστημονικής έρευνας και πρακτικής και τό κίνημα τής άνερχόμενης τάξης άλληλοαντιστοιχοϋνται. Πνεύμα άμφισβήτησης, άπόρριψη τής άρχής τής αυθεντίας και τών προσκομμάτων στην έλευθερία του έμπορίου, οικουμενικότητα τών έπιστημονικών νόμων πού άντίκειται στον φεουδαρχικό κατακερματισμό, αυτό τό σύνολο ιδεών και άξιών – πού άπολήγει τελικά στά έξής δύο άξιώματα: κάθε άνθρωπος είναι άστός, κάθε άστός είναι άνθρωπος – φέρει ένα όνομα: είναι ό άστικός *όμμανισμός*.

Ήταν ό χρυσός αιώνας: οί «φιλόσοφοι» γεννημένοι, διαπαιδαγωγημένοι, καταρτισμένοι στους κόλπους τής άστικής τάξης, άγωνίζονταν μέ τή σύμφωνη γνώμη της για νά φέρουν στον κόσμο τήν ιδεολογία της. Ή εποχή εκείνη είναι μακρινή. Ή άστική τάξη σήμερα βρίσκεται στην έξουσία αλλά κανείς δέν τή θεωρεϊ οικουμενική τάξη. Αυτό και μόνο θά άρκοϋσε για νά καταστήσει τόν «άνθρωπισμό» της έξαντλημένο. Πολύ περισσότερο πού αυτή ή ιδεολογία ήταν έπαρκής τήν εποχή του οικογενειακού καπιταλισμοϋ, όμως καθόλου δέν ταιριάζει στον καιρό τών μονοπωλίων. Όσοόσο, άντέχει ακόμη. Ό άστισμός έπιμένει νά αυτοχαρακτηρίζε-

ται άνθρωπιστικός, ή Δύση βαφτίστηκε «ελεύθερος κόσμος» κλπ. Μολαταϋτα, στο τελευταίο τέταρτο του 19ου αιώνα και ιδιαίτερα από τήν εποχή τής υπόθεσης Ντρεϋφους, τά έγγόνια τών «φιλοσόφων» έγιναν *διανοούμενοι*. Τί πάει νά πει αυτό;

Οί διανοούμενοι στρατολογϋνται πάντα μεταξύ τών τεχνικών τής πρακτικής γνώσης. Άλλά για νά τούς όρίσει κανείς πρέπει νά άπαριθμήσει τά σημερινά γνωρίσματα αυτής τής κοινωνικής κατηγορίας:

1. Ό τεχνικός τής πρακτικής γνώσης στρατολογείται *άπό τά πάνω*. Κατά κανόνα δέν άνήκει πιά στην κυρίαρχη τάξη αλλά είναι αυτή πού τόν έπισημαίνει *στό ίδιο του τό είναι*, καθώς αυτή άποφασίζει για τήν *άπασχόληση*: σέ συμφωνία μέ τή φύση του έχειρήματός της (π.χ. ανάλογα μέ τή φάση τής έκβιομηχανικής), σύμφωνα μέ τίς κοινωνικές ανάγκες ιδωμένες από τή σκοπιά τών ιδιαίτερων, τών *δικών της*, έπιλογών (μιά κοινωνία άποφασίζει *έν μέρει* για τόν αριθμό τών νεκρών της, ανάλογα μέ τό μέρος του υπερ-προϊόντος πού άφιερώνει στην ανάπτυξη τής ιατρικής). Ή άπασχόληση για μιά όλόκληρη κατηγορία εφήβων, ως θέσεις εργασίας προς κατάληψη και ως ρόλος, όρίζει εκ τών προτέρων τό μέλλον ενός ανθρώπου, άφηρημένου αλλά *αναμενόμενου*: τόσες θέσεις ιατρών, εκπαιδευτικών κλπ. τό 1975, σημαίνουν μιά διάρθρωση του πεδίου τών δυνατοτήτων, τών σπουδών και συνάμα όρίζουν ένα *πεπρωμένο*. Πράγματι, συμβαίνει συχνά ή θέση νά τούς περιμένει, *πριν* από τή γέννησή τους, ως κοινωνικό τους *είναι*. Στην πραγματικότητα, οί τεχνικοί τής πρακτικής γνώσης δέν είναι τίποτε άλλο από τήν ένότητα τών λειτουργιών πού καλοϋνται νά εκπληρώσουν *μέρα μέ τήν ήμερα*. Έτσι ή κυρίαρχη τάξη άποφασίζει για τόν αριθμό τών τεχνικών τής πρακτικής γνώσης σέ συνάρτηση μέ τό *κέρδος*, πού είναι ό υπέρτατος σκοπός της. Άποφασίζει επίσης ποιό τμήμα τής υπεραξίας θά άφιερώσει για τούς μισθούς τους, σέ συνάρτηση μέ τή βιομηχανική αύξηση, τή συγκυρία, τίς νέες ανάγκες (παραδείγμα-

τος χάριν ή μαζική παραγωγή συνεπάγεται σημαντική ανάπτυξη τής διαφήμισης, έξ ου ένας συνεχώς αυξανόμενος αριθμός τεχνικών-ψυχολόγων, στατιστικολόγων, παραγωγών διαφημιστικών ιδεών, καλλιτεχνών πού τίς ύλοποιούν κλπ., ή ή υιοθέτηση του human engineering πού συνεπάγεται τήν άμεση συνδρομή τών ψυχοτεχνικών καί τών κοινωνιολόγων). Σήμερα τό πρᾶγμα είναι φανερό: Η βιομηχανία θέλει νά βάλει χέρι στό πανεπιστήμιο γιά νά τό υποχρεώσει νά εγκαταλείψει τόν παλιό καί ξεπερασμένο άνθρωπισμό καί νά τόν αντικαταστήσει μέ έξειδικευμένους κλάδους, προορισμένους νά έφοδιάζουν τίς επιχειρήσεις μέ ειδικούς τής δημοσκοπησης, τών public relations, βοηθητικά στελέχη κλπ.

2. Η ιδεολογική καί ή τεχνική διαμόρφωση του είδήμονος τής τεχνικής γνώσης όρίζεται κι αυτή από ένα σύστημα πού συστήνεται από τά πάνω (στοιχειώδης εκπαίδευση, μέση, ανώτατη) καί είναι αναγκαστικά *έπλεκτική*. Η κυρίαρχη τάξη ρυθμίζει τήν εκπαίδευση μέ τέτοιο τρόπο ώστε νά έφοδιάζει τούς ειδήμονες: α) μέ εκείνη τήν ιδεολογία πού τήν θεωρεί αρμόζουσα (στοιχειώδης, μέση εκπαίδευση), β) μέ γνώσεις καί μαθήσεις πού θά τούς καταστήσουν ικανούς νά άσκήσουν τίς λειτουργίες τους (άνωτάτη). Τούς διδάσκει λοιπόν a priori δύο ρόλους: τούς κάνει ειδικούς τής έρευνας καί συνάμα θεράποντες τής ήγεμονίας, δηλαδή θεματοφύλακες τής παράδοσης. Αυτός ό δεύτερος ρόλος τούς κάνει –γιά νά χρησιμοποιήσουμε μίαν έκφραση του Γκράμσι– «λειτουργούς τών ύπερδομών». Στούς λειτουργούς αυτούς απονέμεται μιά όρισμένη έξουσία: «νά άσκοϋν τίς δευτερεύουσες λειτουργίες τής κοινωνικής ήγεμονίας καί τής πολιτικής διακυβέρνησης» (οί ειδικοί τής δημοσκοπησης είναι μπάτσοι, οί καθηγητές αρμόδιοι τής έπιλογής κλπ.). Έμμεσα έπιφορτίζονται μέ τό χρέος νά μεταβιβάζουν άξίες (αναπροσδιορίζοντάς τες ένδεχομένως, γιά νά τίς προσαρμόσουν στις άνάγκες τής επικαιρότητας), νά καταπολεμούν τά επιχειρήματα καί τίς άξίες όλων τών άλλων

τάξεων μέ τόν έλεγχο τών τεχνικών τους γνώσεων. Στο επίπεδο αυτό γίνονται φορείς μιᾶς ιδεολογικής *μερικότητας*, πότε όμολογημένης (π.χ. έπιθετικός έθνικισμός τών στοχαστών ναζί), πότε άνομολόγητης (φιλελεύθερος άνθρωπισμός, δηλαδή ψευδοσοικουμενικότητα). Έδω πρέπει νά σημειώσουμε ότι έπιφορτίζονται μέ καθήκοντα πού δέν τούς άφορούν. Όστόσο, κανείς δέν σκέφτηκε νά όνομάσει *διανοουμένους* τούς ειδήμονες τής τεχνικής γνώσης. Αυτό όφείλεται στό γεγονός ότι καταφέρνουν νά θεωρείται, καταχρηστικά, ως έπιστημονικός νόμος κάτι πού στην πραγματικότητα δέν είναι παρά ή κυρίαρχη ιδεολογία. Τήν έποχή τής άποικιοκρατίας ψυχίατροι έκαναν έρευνες δῆθεν άυστηρές πάνω στην άνατομία καί τή φυσιολογία του έγκεφάλου τών 'Αφρικανών, γιά νά «άποδειχθεί» ή κατωτερότητα τους. Έτσι συνεισέφεραν στό νά διατηρηθεί ό άστικός ούμανισμός: όλοι οί άνθρωποι είναι ίσοι έκτός από τούς ίθαγενείς πού διαθέτουν από τόν άνθρωπο μόνον τήν έξωτερική όψη. Κατά τόν ίδιο τρόπο, άλλες έργασίες καθιέρωναν τήν κατωτερότητα τών γυναικών: ή ανθρωπότητα άποτελείται από άστους, λευκούς καί άρσενικούς.

3. Οί ταξικές σχέσεις ρυθμίζουν αυτόματως τήν έπιλογή τών ειδημόνων τής πρακτικής γνώσης: στη Γαλλία, σ' αυτή τήν κοινωνική κατηγορία δέν αντιπροσωπεύονται καθόλου έργάτες, διότι τό παιδί ενός έργάτη αντιμετώπιζει τεράστιες δυσκολίες νά κάνει άνώτερες σπουδές. Αντίθετα, μεταξύ τών ειδημόνων συναντά κανείς πολύ περισσότερο γόνους άγροτών, διότι οί τελευταίες άγροτικές μεταναστεύσεις κατευθύνθηκαν προς τή μικροδημοσιούπαλληλία τών πόλεων. Ειδικοί τής πρακτικής γνώσης είναι κυρίως γόνοι μικροαστών. Ένα σύστημα ύποτροφιών (ή εκπαίδευση παρέχεται μέν δωρεάν αλλά ό εκπαιδευόμενος πρέπει νά ζήσει) έπιτρέπει στην έξουσία νά εφαρμόζει έτούτη ή εκείνη τήν πολιτική στρατολόγησης, άνάλογα μέ τίς περιστάσεις. Άς προσθέσουμε έπιπλέον ότι, άκόμη καί γιά τά παιδιά τών μεσαίων τά-

ξων, τό πεδίο τῶν δυνατοτήτων ὀρίζεται αὐστηρά ἀπό τά οικογενειακά ἔσοδα: ἔξι χρόνια σπουδῶν στήν ἱατρική εἶναι πολύ βαρῦ φορτίο γιά τόν προϋπολογισμό τῶν κατώτερων στρωμάτων τῶν μεσαίων τάξεων. Ἔτσι τά πάντα εἶναι αὐστηρῶς προσδιορισμένα γιά τόν τεχνικό τῆς πρακτικῆς γνώσης. Γεννημένος κατά κανόνα στό μεσαῖο στρῶμα τῶν μεσαίων τάξεων, ὅπου τοῦ ἐγχαράσσεται ἀπό τήν πρώτη παιδική ἡλικία ἡ μερικευτική ἰδεολογία τῆς κυρίαρχης τάξης, ἡ ἴδια του ἡ ἐργασία, σέ κάθε περίπτωση, τόν ἐντάσσει στή μεσαία τάξη. Αὐτό σημαίνει ὅτι δέν ἔχει καμμία ἐπαφή μέ τούς ἐργαζόμενους καί ὡστόσο εἶναι συνένοχος μέ τήν ἐργοδοσία γιά τήν ἐκμετάλλευσή τους, διότι ζεῖ κι αὐτός ἀπό τήν παραγόμενη ὑπεραξία. Μ' αὐτή τήν ἔννοια τό κοινωνικό του εἶναι καί ἡ μοῖρα του καθορίζονται ἀπ' ἔξω. Ὁ τεχνικός τῆς πρακτικῆς γνώσης εἶναι ὁ ἄνθρωπος τῶν μέσων, ὁ μέσος ἄνθρωπος, ὁ ἄνθρωπος τῶν μεσαίων τάξεων: οἱ γενικοί σκοποί, στούς ὁποίους ἀναφέρονται οἱ δραστηριότητες του δέν εἶναι δικοί του σκοποί.

Σ' αὐτό τό επίπεδο ἀναφαίνεται ὁ διανοούμενος. Τά πάντα ὀφείλονται στό γεγονός ὅτι ὁ κοινωνικός ἐργαζόμενος, πού ἡ κυρίαρχη τάξη διέπλασε ὡς τεχνικό τῆς πρακτικῆς γνώσης, ὑφίσταται σέ πολλά επίπεδα τήν ἴδια ἀντίφαση:

1. Εἶναι «ἀνθρωπιστής» ἤδη ἀπό τά πρῶτα παιδικά του χρόνια. Αὐτό σημαίνει ὅτι τόν ἔκαναν νά πιστεύει ὅτι ὅλοι οἱ ἄνθρωποι εἶναι ἴσοι. Ὅμως ἄν ἐξετάσει τόν ἑαυτό του συνειδητοποιεῖ ὅτι ὁ ἴδιος του ὁ ἑαυτός εἶναι ἀπόδειξη τῆς ἀνισότητος τῶν κοινωνικῶν συνθηκῶν. Διαθέτει μιὰ κοινωνική ἐξουσία πού προέρχεται ἀπό τίς γνώσεις του, τίς σχετικές μέ κάποια πρακτική; Ὄντας γιός ἐμπόρου, ὑψηλόμισθου ὑπαλλήλου ἢ ἐλεύθερου ἐπαγγελματία, τή γνώση αὐτή τήν ἀπέκτησε ὡς κληρονόμος: ἡ παιδεία ὑπῆρχε μέσα στήν οικογένειά του πρὶν ὁ ἴδιος γεννηθεῖ. Ἔτσι τό νά γεννηθεῖ κανεῖς μέσα στήν οικογένεια καί τό νά γεννηθεῖ μέσα στήν παιδεία εἶναι ἕνα καί τό αὐτό. Ἀλλά ἄν προέρχεται ἀπό

τίς ἐργαζόμενες τάξεις, δέν μπορεσε νά ἐπιτύχει παρά μόνο ἐπειδή ἕνα σύνθετο καί οὐδέποτε δίκαιο σύστημα ἐπιλογῆς ἀπέρριψε ἀπό τήν ἐκπαίδευση τό μεγαλύτερο μῆρος τῶν συμμαθητῶν του. Ἐν πάσῃ περιπτώσει, εἶναι κάτοχος ἐνός ἀδικαιολόγητου προνομίου καί, κατά κάποιον τρόπο, ἀκριβῶς ἐπειδή πέτυχε μέ λαμπρό τρόπο σέ ὅλες τίς δοκιμασίες. Αὐτό τό πρόνομιο – ἢ τό μονοπώλιο τῆς γνώσης – βρίσκεται σέ ριζική ἀντίφαση πρὸς τήν ἀνθρωπιστική ἰσότητα. Μέ ἄλλα λόγια, θά ἔπρεπε νά παραιτηθεῖ ἀπ' αὐτό. Ἀλλά ἐπειδή ἡ κοινωνική του ὑπαρξη δέν εἶναι παρά αὐτό τό πρόνομιο, δέν θά μπορέσει ποτέ νά τό ἀπαρνηθεῖ παρά μόνο ἂν αὐτοακυρωθεῖ, πρᾶγμα πού ἀντιφάσκει πρὸς τό ἐνστικτο τῆς αὐτοσυντήρησης, τόσο βαθιά ριζωμένο στούς περισσότερους ἀνθρώπους.

2. Ὁ «φιλόσοφος» τοῦ XVIII αἰῶνα, ὅπως εἶδαμε, εἶχε τήν τύχη νά εἶναι ὁ ὀργανικός διανοούμενος τῆς τάξης του. Αὐτό σημαίνει ὅτι ἡ ἰδεολογία τῆς ἀστικῆς τάξης – πού ἀμφισβητοῦσε τίς χρεοκοπημένες μορφές τῆς φεουδαλικῆς ἐξουσίας – ἔμοιαζε νά γεννιέται αὐθόρμητα ἀπό τίς γενικές ἀρχές τῆς επιστημονικῆς ἔρευνας. Ἦταν μιὰ αὐταπάτη πού προερχόταν ἀπό τό γεγονός ὅτι ἡ ἀστική τάξη, ἐνάντια στήν ἀριστοκρατία πού θεμελιῶνε τήν ἰδιοπροσωπία της στό αἷμα καί στή φυλή, διεκδικοῦσε τήν οἰκουμενικότητα καί θεωροῦσε τόν ἑαυτό της οἰκουμενικό.

Σήμερα οἱ τεχνικοί τῆς πρακτικῆς γνώσης, τούς ὁποίους ἡ ἀστική ἰδεολογία μέ τή διαπαιδαγώγησή καί τήν ἐκπαίδευσή ἔχει διαποτίσει μέ «ἀνθρωπιστικές ἀξίες», βρίσκονται σέ ἀντίφαση πρὸς τήν ἄλλη καταστατική πλευρά τοῦ ἑαυτοῦ τους, δηλαδή τή λειτουργία τους ὡς ἐρευνητῶν, ἔρχονται σέ ἀντίφαση πρὸς τίς γνώσεις καί τίς μεθόδους τους. Ἀπό αὐτή τήν τελευταία ἀποψη, δεδομένου ὅτι ἀναζητοῦν γνώσεις καί οἰκουμενικές πρακτικές, εἶναι οἰκουμενιστές. Ἀλλά ἂν ἐφαρμόσουν τίς επιστημονικές μεθόδους τους γιά νά ἀναλύσουν τήν κυρίαρχη τάξη καί τήν ἰδεολογία της

πού είναι και δική τους δεν μπορούν να αποκρύψουν ότι και η μία και η άλλη είναι υπογείως μερικευτικές. Καί, ως εκ τούτου, στίς έρευνές τους ανακαλύπτουν τήν άλλοτρίωση, δεδομένου ότι αποτελούν οί ίδιοι μέσα άλλοτρίων σκοπών τούς όποιους απαγορεύεται να θέσουν σέ άμφισβήτηση. Αυτή η αντίφαση δεν προέρχεται από τούς ίδιους αλλά είναι αντίφαση τής ίδιας τής κυρίαρχης τάξης. Μπορούμε να τό δούμε καθαρά αυτό μέ ένα παράδειγμα από τή δική σας ιστορία.

Τό 1886 ό Άρινάρι Μόρι μεταρρυθμίζει στήν Ίαπωνία τή δημόσια έκπαίδευση (βρισκόμαστε στήν έποχή τών Μείτζι): η στοιχειώδης έκπαίδευση, επειδή πρέπει να βασισθει στήν ιδεολογία του μιλιταρισμού και του εθνικισμού, αναπτύσσει στο παιδί το πνεύμα τής νομιμοφροσύνης άπέναντι στο κράτος και τό πνεύμα τής ύποταγής στις παραδοσιακές άξίες. Αλλά ό Μόρι είναι ταυτόχρονα πεπεισμένος ότι, άν η έκπαίδευση περιορισθει σ' αυτές τίσ πρωτόγονες αντίληψεις, η Ίαπωνία δεν θά μπορέσει ποτέ να παραγάγει τούς αναγκαίους για τόν βιομηχανικό της έξοπλισμό επιστήμονες. Άρα, για τόν ίδιο λόγο, πρέπει να άφήσει στήν «άνώτερη» έκπαίδευση έλευθερία, τήν προσιδιάζουσα στήν έρευνα έλευθερία.

Έκτοτε τό ιαπωνικό εκπαιδευτικό σύστημα άλλαξε ριζικά. Χρησιμοποίησα, όμως, αυτό τό παράδειγμα για να δείξω ότι η αντίφαση τών ειδικών τής πρακτικής γνώσης δημιουργείται από τίσ αντιφατικές άπαιτήσεις τής κυρίαρχης τάξης. Πράγματι η κυρίαρχη τάξη παρέχει τό αντίφατικό μοντέλο πού τούς περιμένει από τήν παιδική τους ηλικία και τό όποιο θά τούς διαμορφώσει ως ανθρώπους αντιφατικούς. Κι αυτό γιατί η μερικευτική ιδεολογία τής ύποταγής σέ ένα κράτος, σέ μία πολιτική, σέ κυρίαρχες τάξεις έρχεται σέ σύγκρουση προς τό πνεύμα έρευνας έλεύθερο αυτό και οικουμενικό, τό όποιο επίσης τούς δίδεται άπ' έξω, αλλά *άργότερα, όταν* ήδη έχουν ύποταχθει. Στή χώρα μας η αντίφαση είναι ή ίδια: χάρη σέ μία ψευδοοικουμενικότητα, ήδη από τήν παιδική ηλικία, αποκρύπτεται η κοι-

νωνική πραγματικότητα πού συνίσταται στήν εκμετάλλευση τής πλειοψηφίας τών ανθρώπων από μία μικρή μειοψηφία. Κάτω από τό όνομα του ανθρώπισμού αποκρύπτονται από τούς ειδήμονες τής πρακτικής γνώσης οί πραγματικές συνθήκες ζωής τών εργατών, τών αγροτών και τής πάλης τών τάξεων. Ένας ψεύτικος έξισωτισμός συγκαλύπτει τόν ιμπεριαλισμό, τήν άποικιοκρατία, τόν ρατσισμό πού αποτελεί τήν ιδεολογία αυτών τών πρακτικών. Όταν οί ειδήμονες αποκτούν πρόσβαση σέ άνώτερες σπουδές, οί περισσότεροι είναι διαποτισμένοι από αντίληψεις για τήν κατωτερότητα τών γυναικών. Η έλευθερία, πού όμως μόνο η άστική τάξη κατάκτησε για τόν έαυτό της, τούς παρουσιάζεται ως τυπική οικουμενικότητα: όλος ό κόσμος ψηφίζει κλπ. Η ειρήνη, η πρόοδος, η άδελφότητα δύσκολα σκεπάζουν τήν ταξική επιλογή πού μεταμορφώνει τόν καθένα άπ' αυτούς σέ «άνθρωπο-άνταγωνιστή», δύσκολα αποκρύπτονται οί ιμπεριαλιστικοί πόλεμοι, η επίθεση τών ενόπλων δυνάμεων τών ΗΠΑ στο Βιετνάμ κλπ. Τελευταία έβαλαν στόχο να τούς μάθουν διάφορες φλυαρίες περί «κοινωνίας τής άφθονίας», ακριβώς για να μη βλέπουν ότι τά δύο τρίτα τής ανθρωπότητας ζούν σέ κατάσταση χρόνιου ύποσιτισμού.

Αυτά όλα σημαίνουν ότι άν οί ειδικοί τής πρακτικής γνώσης θά 'θελαν να προσδώσουν μία έστω φαινομενική ένότητα σ' αυτές τίσ αντιφατικές σκέψεις, να περιορίσουν δηλαδή τήν έλευθερία έρευνας μέ ιδέες πού είναι ολοφάνερα λανθασμένες, τότε άναγκάζεται η έλευθερη επιστημονική και τεχνική σκέψη από κανόνες πού *δεν άπορρέουν από τήν ίδια τήν επιστήμη* και οί όποιοι διά μις όρθώνουν έξωτερικά σύνορα στο επιστημονικό πνεύμα, καθώς καταφέρνουν να γίνει πιστευτό ότι τούς γεννά η ίδια η επιστημονική μέθοδος και διαδικασία. Μέ δύο λόγια η επιστημονική και τεχνική σκέψη δεν αναπτύσσει τήν οικουμενικότητα της παρά *κάτω από* έλεγχο και έτσι, παρ' όλο πού υπάρχει πάντα ένας έλεύθερος, οικουμενικός και αυστηρός

πυρήνας, ωστόσο ή επιστήμη, επειδή υποτάσσεται στην ιδεολογία του κατακερματισμού, γίνεται *ιδεολογία*.

3. Όποιοι κι αν είναι οί σκοποί τής κυρίαρχης τάξης, ή δράση του τεχνικού είναι κατ' αρχήν *πρακτική*, πού σημαίνει σκοπεύει τό ωφέλιμο. Όχι αυτό πού είναι χρήσιμο στην άλφα ή στη βήτα κοινωνική ομάδα, αλλά αυτό πού είναι ωφέλιμο χωρίς εξειδικεύσεις καί χωρίς όρια. Όταν οί γιατροί παραδείγματος χάριν, κάνουν έρευνες για τή θεραπεία του καρκίνου, οί έρευνές τους δέν προεξοφλούν ότι θά γιατρέψουν *τούς πλούσιους*, διότι τά πλούτη ή ή φτώχεια δέν έχουν νά κάνουν μέ τά καρκινογόνα κύτταρα. Αυτή ή άπροσδιοριστία του άσθενούς εκλαμβάνεται αναγκαστικά ως οικουμενικότητα: αν μπορούμε νά θεραπεύσουμε έναν άσθενή (ό όποιο βέβαια ανήκει σέ κάποια κοινωνικοεπαγγελματική ομάδα, πρᾶγμα, όμως, πού δέν αφορά τήν έρευνα) τότε είναι δυνατόν νά θεραπεύσουμε *τούς πάντες*. Άλλά στην πραγματικότητα οί εν λόγω γιατροί είναι ενσωματωμένοι σ' ένα σύστημα σχέσεων πού όρίζει ή άρχουσα τάξη σέ συνάρτηση πρὸς τή *σπανιότητα* καί τό κέρδος (υπέρτατος σκοπός τής βιομηχανικής άστικής τάξης), κάτι δηλαδή πού καθορίζει καί τίς έρευνες καθώς περιορίζονται από τίς πιστώσεις, όπως, επίσης, αν βρεθεί κάποιο φάρμακο, προσδιορίζει καί τήν τιμή τής θεραπείας. Έτσι οί έρευνες κατ' αρχήν δέν θά χρησιμεύσουν παρά σέ έναν μικρό αριθμό ανθρώπων (ας προσθέσουμε ότι οί ανακαλύψεις αυτές μπορεί νά άποσιωπηθούν εναντίον άλλων λόγους από κάποιες οργανώσεις: ένα φάρμακο μεγάλης σημασίας εναντίον των προβλημάτων του γήρατος, αλλά ρουμανικό, βρίσκεται σέ όρισμένες χώρες αλλά όχι στη Γαλλία, έξ αιτίας τής αντίστασης των φαρμακευτικών εταιρειών· έξ άλλου υπάρχουν φάρμακα στά εργαστήρια από πολλά χρόνια, όμως δέν πουλιούνται πουθενά καί τό κοινό άγνοεί τήν ύπαρξή τους). Σέ πολλές περιπτώσεις, μέ τή συνοχή του τεχνικού τής πρακτικής γνώσης, οί προνομιούχες κοινωνικές τάξεις *υπεξαιρούν*

τήν κοινωνική ωφέλεια των ανακαλύψεών του, τή μετασχηματίζουν σέ ωφέλεια για λίγους καί εις βάρος των πολλών. Για τό λόγο αυτό, οί νέες έφευρέσεις παραμένουν επί πολύ καιρό έργαλεία στέρσης για τή μεγάλη πλειοψηφία. Πρόκειται για τό φαινόμενο πού όνομάζεται *σχετική άποπώχευση*. Έτσι ό τεχνικός πού έφευρίσκει για όλους, τελικά, δέν είναι παρά ένας παράγοντας άποπώχευσης για τίς εργαζόμενες τάξεις τουλάχιστον για ένα όρισμένο χρονικό διάστημα πού σπανίως είναι προβλέψιμο. Τό καταλαβαίνουμε αυτό άκόμη καλύτερα, όταν έχουμε νά κάνουμε μέ μιá σημαντική βελτίωση κάποιου βιομηχανικού προϊόντος: ή άστική τάξη δέν χρησιμοποιεί τήν εν λόγω βελτίωση παρά μόνο για ν' αυξήσει τά κέρδη της. Έτσι ή κυρίαρχη τάξη παράγει τους τεχνικούς τής γνώσης φορτωμένους τους έξ ύπαρχξ με μιάν αντίφαση πού τους σπαράσσει. Από τή μία πλευρά, ότας μισθωτοί καί κατώτεροι λειτουργοί των υπερδομών, εξαρτώνται άμεσα από τους προϊσταμένους τους («ιδιωτικούς» οργανισμούς ή τό κράτος) καί εξειδικεύονται αναγκαστικά ως κοινωνική ομάδα του τριτογενούς τομέα. Από τήν άλλη πλευρά, στο βαθμό πού ή ειδικότητά τους είναι πάντοτε οικουμενική, οί εν λόγω ειδικοί είναι ή προσωποποίηση τής άμφισβήτησης των εξειδικεύσεων πού τους έχουν επιβάλει καί τίς όποιες δέν μπορούν νά άμφισβητήσουν χωρίς νά άμφισβητήσουν τόν ίδιο τους τόν εαυτό. Διατείνονται ότι δέν υπάρχει «άστική επιστήμη» κι ωστόσο ή επιστήμη τους είναι άστική έξ αιτίας των περιορισμών καί των όρίων της. Καί τό ξέρουν. Είναι αλήθεια, ωστόσο, ότι στη συγκεκριμένη στιγμή τής έρευνας εργαζονται ελεύθερα, πρᾶγμα πού καθιστά άκόμη πιό πικρή τήν προσγείωση στις συνθήκες τής πραγματικότητάς τους.

Η έξουσία δέν άγνοεί ότι ή πραγματικότητα του τεχνικού είναι ή αδιάκοπη καί άμοιβαία άμφισβήτηση του οικουμενικού καί του μερικού κι ότι αντιπροσωπεύει, τουλάχιστον εν δυνάμει, αυτό πού ό Χέγκελ όνόμασε «δύστυχη συνείδηση». Ός

ἐκ τούτου ἡ ἐξουσία τὸν θεωρεῖ ὑποπο
ἐξ ὀρισμοῦ. Τοῦ προσάπτει ὅτι εἶναι ἐκεῖ-
νος πού «συνεχῶς ἀρνεῖται», μολονότι
γνωρίζει πολὺ καλὰ ὅτι δὲν πρόκειται
γιὰ κάποιο χαρακτηριστικό γνώρισμα
καί ὅτι ἡ ἀμφισβήτηση εἶναι αναγκαῖο
διάβημα στήν ἐπιστημονική σκέψη. Ἡ
ἐπιστημονική σκέψη, πράγματι, εἶναι
παραδοσιακή στό βαθμό πού ἀποδέχε-
ται τό σῶμα τῶν ἐπιστημονικῶν δεδομέ-
νων ἀλλά εἶναι συνάμα καί ἀρνητική στό
βαθμό πού τό ἐπιστημονικό ἀντικείμενο
ἀμφισβητεῖται καί μ' αὐτό τόν τρόπο γί-
νεται δυνατή ἡ πρόοδος. Ἡ ἐμπειρία τοῦ
Μίκελσον [Michelson] καί τοῦ Μόρλαϋ
(Morlay) εἶχε ὡς ἀποτέλεσμα τήν ἀμφι-
σβήτηση ὀλόκληρης τῆς νευτώνειας φυ-
σικῆς. Ἀλλά δὲν ἦταν ἐπιδιωκόμενη ἀμ-
φισβήτηση. Ἡ πρόοδος στή μέτρηση τῶν
ταχυτήτων (τεχνική πρόοδος στά ὄργανα,
σχετική μέ τή βιομηχανία) τοῦς δημιούρ-
γησε τή διάθεση νά μετρήσουν τήν ταχύ-
τητα τῆς Γῆς. Αὐτή ἡ μέτρηση ἀποκαλύ-
πτει μιὰ ἀντίφαση πού οἱ πειραματιστές
δὲν εἶχαν ἐπιδιώξει: τήν ἀνέλαβαν γιά
νά τήν ἀρνηθοῦν καλύτερα μέσω μιᾶς
νέας ἀμφισβήτησης: ἦταν τό ἐπιστημο-
νικό ἀντικείμενο πού ἐπέβαλε αὐτή τήν
τελευταία. Ὁ Φιτζέραλντ καί ὁ Ἄϊνστάϊν
ἐμφανίζονται ὄχι ὡς ἀμφισβητίες ἀλλά
ὡς ἐπιστήμονες πού ἐρευνοῦν αὐτό πού
πρέπει νά ἐγκαταλειφθεῖ ἀπό τό σύστη-
μα γιά νά ἐνσωματώσουν μέ τό ἐλάχιστο
κόστος τά ἀποτελέσματα τῆς ἐμπειρίας.
Ἐλάχιστα ἐνδιαφέρει: γιά τήν ἐξουσία εἶ-
ναι αὐτοί πού ἀμφισβητοῦν τά μέσα καί
ἐπομένως θά ἀμφισβητήσουν καί ἐκείνους
τοῦς σκοπούς πού μέ τρόπο ἀφηρημένο
ἡ ἀστική τάξη ἔχει ἐπιβάλει: συνάμα θά
ἀμφισβητήσουν τήν ἐνότητα τῶν μέσων.
Ὁ ἐρευνητής εἶναι ἀπαραίτητος καί συνά-
μα ὑποποπτος στά μάτια τῆς κυρίαρχης τά-
ξης. Θά αἰσθανθεῖ καί θά ἐσωτερικεύσει
τήν ὑποψία αὐτή καί εὐθύς ἐξ ἀρχῆς θά
αἰσθανθεῖ ὁ ἴδιος ὑποποπτός τόν ἑαυτό του.

Μετά ἀπ' αὐτό υπάρχουν δύο δυνατό-
τητες:

Α. Ὁ τεχνικός τῆς γνώσης ἀποδέχεται
τήν κυρίαρχη ἰδεολογία, ἢ βολεύεται μ'
αὐτήν: ἐντελῶς κακόπιστα συμβαίνει νά

βάζει τό οἰκουμενικό στήν ὑπηρεσία τοῦ
μερικοῦ, αὐτολογοκρίνεται καί γίνεται
ἀπολιτικός, ἀγνωστικιστής κλπ. Μπορεῖ,
ἐπίσης, ἡ ἐξουσία νά τόν πιέσει, ὥστε
νά παραιτηθεῖ ἀπό οἰαδήποτε σοβαρή
ἀμφισβήτηση. Παρατεῖται ἀπό τή δυ-
νατότητα ἀμφισβήτησης πού διαθέτει,
πρᾶγμα πού δὲν μπορεῖ νά γίνει χωρίς
δυσάρεστες συνέπειες γιά τή λειτουργία
του ὡς ἐπιστήμονα. Στίς περιπτώσεις
αὐτές λένε ὅτι αὐτός ὁ τεχνικός τῆς γνώ-
σης «δὲν εἶναι διανοούμενος».

Β. Ὁ εἰδικός τῆς πρακτικῆς γνώσης, ἂν
διαπιστώσει τή μερικότητα τῆς ἰδεολογί-
ας του καί δὲν ἱκανοποιεῖται ἀπ' αὐτήν,
ἂν ἀναγνωρίσει ὅτι αὐτολογοκρινόμενος
ἐσωτερικεύσει τή ἀρχή τῆς αὐθεντίας, ἂν
γιά νά ξεπεράσει τή δυστυχία του καί τόν
ἀκρωτηριασμό του εἶναι ὑποχρεωμένος
νά θέσει σέ ἀμφισβήτηση τήν ἰδεολογία
πού τόν διαμόρφωσε, ἂν ἀρνείται νά εἶ-
ναι ὁ ὑποδής παραγοντας τῆς ἡγεμονί-
ας καί τό μέσον σκοπῶν πού ἡ ἀγνοεῖ ἢ
τοῦ ἀπαγορεύεται νά ἀμφισβητήσει, τότε
λοιπόν αὐτός ὁ εἰδήμων τῆς πρακτικῆς
γνώσης γίνεται ἕνα *τέρας*, δηλαδή ἕνας
διανοούμενος, πού ἐνῶ ἀσχολεῖται μ'
αὐτό πού τόν ἀφορᾷ (ὡς πρὸς τήν ἐξω-
τερικότητα: ἀρχές πού καθοδηγοῦν τή
ζωή του· ὡς πρὸς τήν ἐσωτερικότητα: ἡ
βιωμένη θέση του μέσα στήν κοινωνία),
οἱ ἄλλοι λένε γι' αὐτόν ὅτι *φυτρώνει ἐκεῖ
πού δὲν τόν σπέρνουν*.

Ἐν τέλει κάθε τεχνικός τῆς γνώσης
εἶναι ἐν δυνάμει διανοούμενος, διότι
ὀρίζεται ἀπό μιὰ ἀντίφαση πού δὲν εἶναι
ἄλλη ἀπό τόν διαρκή ἀγῶνα πού διεξά-
γεται μέσα του ἀνάμεσα στήν οἰκουμε-
νικότητα τῆς τεχνικῆς του καί τήν κυ-
ρίαρχη ἰδεολογία. Ἄλλά ἕνας τεχνικός
δὲν γίνεται στήν πράξη διανοούμενος
μέ μιάν ἀπλή ἀπόφαση: ἐξαρτᾶται ἀπό
τήν προσωπική του ἱστορία, στό βαθμό
πού μπορούσε νά τοῦ ἀποδεομεύσει τήν
τάση πού τόν χαρακτηρίζει. Σέ τελευταία
ἀνάλυση, τό σύνολο τῶν παραγόντων
πού ὀλοκληρώνουν τή μεταμόρφωσή
του εἶναι κοινωνικῆς τάξης.

Μποροῦμε κατ' ἀρχὴν νά ἐντοπίσου-
με τίς ἐπιλογές τῶν κυρίαρχων τάξεων

καί τό επίπεδο ζωῆς πού εξασφαλίζουν στους διανοομένους καί ιδιαίτερα στους φοιτητές τους. Οί χαμηλοί μισθοί μπορεί βεβαίως νά ὀδηγήσουν σέ πιά μεγάλη εξάρτησι. Ἀλλά εἶναι δυνατόν επίσης νά ὠθήσουν πρὸς τήν ἀμφισβήτηση, ἀποκαλύπτοντας στόν τεχνικό τῆς γνώσης ποιὰ εἶναι ἡ πραγματική θέση πού τοῦ ἐπιφυλάσσεται στήν κοινωνία. Ὑπάρχει επίσης ἡ ἀδυναμία τῶν κυρίαρχων τάξεων νά εξασφαλίσουν στους φοιτητές τους τίς θέσεις ἐργασίας γιά τίς ὁποῖες προορίζονται καί πού τούς ἔχουν ὑποσχεθεῖ. Ὅσοι τίς στεροῦνται ὑποβιβάζονται κάτω ἀπό τό επίπεδο ζωῆς – ὅσο λίγο κι ἂν εἶναι – πού εξασφαλίζεται γενικά στους ἐπιστήμονες. Γίνονται τότε ἀλληλέγγυοι πρὸς τίς λιγότερο εὐνοημένες κοινωνικές τάξεις. Ἡ ἀνεργία ἢ ὁ παραγκωνισμός σέ λειτουργίες λιγότερο τιμητικές καί χειρότερα ἀμειβόμενες ὀφείλονται σέ ἕνα σύστημα ἐπιλογῶν ἀλλά ὁ ἀρνητικά ἐπιλεγόμενος (ὁ ἀποκλειόμενος) δέν μπορεῖ νά ἀμφισβητήσει τήν ἐπιλογή χωρὶς νά ἀμφισβητήσει ὁλόκληρη τήν κοινωνία. Συμβαίνει σέ ὀρισμένες ἱστορικές συγκυρίες οἱ ἐργαζόμενες τάξεις νά ἀμφισβητοῦν βίαια τίς παλαιές ἀξίες καί τήν κυρίαρχη ἰδεολογία, πράγμα πού συνεπάγεται βαθεῖς μετασχηματισμούς στίς κυρίαρχες τάξεις. Στήν περίπτωση αὐτή πολλοί εἰδικοί τῆς γνώσης μεταμορφώνονται σέ διανοομένους, διότι οἱ ἀντιφάσεις πού ἤρθαν στό φῶς τῆς κοινωνίας τούς κάνουν νά συνειδητοποιήσουν τίς δικές τους ἀντιφάσεις. Ἄν, ἀντίθετα, οἱ κυρίαρχες τάξεις θέλουν νά ἐπιτείνουν τήν κυριαρχία τῆς ἰδεολογίας πάνω στή γνώση, τότε εἶναι αὐτές οἱ ἴδιες πού αὐξάνουν τήν ἐσωτερική ἔντασι καί εἶναι αὐτές πού εὐθύνονται γιά τόν μετασχηματισμό τοῦ τεχνικοῦ σέ διανοούμενο: περιορίζουν τό τμήμα τῆς τεχνικῆς, τῆς ἐπιστήμης καί τῆς ἐλεύθερης ἐφαρμογῆς τῶν μεθόδων πάνω στό ἀντικείμενο πολύ πέρα ἀπ' ὅσο θά ἦταν δυνατόν νά ἀποδεχθεῖ ὁ διανοούμενος. Συνέβη στή χώρα σας τόν τελευταῖο καιρό ἡ ἐξουσία νά ὑποχρεώσει τούς καθηγητές τῆς ἱστορίας νά

παραποιήσουν τήν ἱστορική ἀλήθεια. Οἱ καθηγητές, παρ' ὅλο πού μέχρι τώρα ἀσχολοῦνταν ἀποκλειστικά μέ τή διδασκαλία καί τήν ἔρευνα, στό ὄνομα τῆς ἐπαγγελματικῆς τους συνείδησης καί τῶν ἐπιστημονικῶν μεθόδων πού πάντοτε ἐφάρμοζαν, συνέβη νά ἀμφισβητήσουν τήν ἰδεολογία πού μέχρι πρότινος παθητικά εἶχαν ἀποδεχθεῖ. Τίς περισσότερες φορές ὅλοι αὐτοί οἱ παράγοντες ἐνεργοῦν ταυτόχρονα. Τό σύνολό τους, ὅσο ἀντιφατικό κι ἂν εἶναι, ἀντικατοπτρίζει τή γενική στάση μιᾶς κοινωνίας ἀπέναντι στους εἰδήμονες: ἀλλά δέν κάνουν τίποτε ἄλλο ἀπό τό νά ὀδηγοῦν στή συνειδητοποίηση μιᾶς καταστατικῆς ἀντίφρασης.

Ὁ διανοούμενος εἶναι λοιπόν ὁ ἄνθρωπος πού συνειδητοποιεῖ τήν ἀντίφρασι στόν ἑαυτό του καί στήν κοινωνία, ἀνάμεσα στήν ἔρευνα τῆς πρακτικῆς ἀλήθειας (μ' ὅλους τούς κανόνες πού συνεπάγεται) καί τήν κυρίαρχη ἰδεολογία (μέ τό σύστημά της τῶν παραδοσιακῶν ἀξιῶν). Αὐτή ἡ συνειδητοποίηση, παρ' ὅλο πού γιά νά εἶναι οὐσιαστική, ὀφείλει νά λειτουργήσει κατ' ἀρχήν στό ἴδιο τό επίπεδο μέ τίς ἐπαγγελματικές δραστηριότητες καί τή λειτουργία τοῦ διανοομένου, δέν εἶναι τίποτε ἄλλο παρά ἡ ἀποκάλυψη τῶν θεμελιωδῶν ἀντιφάσεων τῆς κοινωνίας, δηλαδή τῶν ταξικῶν συγκρούσεων, ἐνῶ παράλληλα, στους κόλπους τῆς ἴδιας τῆς κυρίαρχης τάξης, εἶναι ἡ συνειδητοποίηση μιᾶς ὀργανικῆς σύγκρουσης ἀνάμεσα στήν ἀλήθεια πού διεκδικεῖ γιά τή δραστηριότητά της καί τούς μύθους, τίς ἀξίες καί τίς παραδόσεις πού συντηρεῖ καί μέ τίς ὁποῖες θέλει νά μολύνει τίς ἄλλες τάξεις γιά νά εξασφαλίσῃ τήν ἡγεμονία της. Ὁ διανοούμενος, προϊόν σπαρασσόμενων κοινωνιῶν, μαρτυρεῖ γι' αὐτές διότι ὁ ἴδιος ἔχει ἐσωτερικεύσει τόν σπαραγμό τους. Εἶναι συνεπῶς ἕνα ἱστορικό προϊόν. Μ' αὐτή τήν ἔννοια καμμιά κοινωνία δέν μπορεῖ νά παραπονεῖται γιά τούς διανοομένους της, χωρὶς νά κατηγορεῖ κι αὐτόν τον ἴδιο της τόν ἑαυτό, διότι δέν διαθέτει παρά ἐκεῖνο τό εἶδος διανοομένων πού ἡ ἴδια δημιουργεῖ. ■